

OSUDY KAPLE BOŽÍHO TĚLA PO ROCE 1437

OTA HALAMA

Příspěvek sleduje osudy a proměny gotické Kaple Božího Těla, zbudované v letech 1382–1393 uprostřed dnešního Karlova náměstí na Novém městě Pražském, v době pohusitské, kdy už kaple ztratila svůj lesk a slávu. Od vyhlášení kompaktát v roce 1437 až po rok 1784, kdy byla zrušena, uzavřena, a nedlouho poté srovnána se zemí. Přesto, že se zde v osobě Thomase Müntzera dotýkaly česká a evropská reformace 16. století, po celou pohusitskou dobu už byla jen nevýznamnou univerzitní svatyní a také univerzitní nekropolí, darovanou v roce 1628 jezuitskému řádu.

THE HISTORY OF THE *CORPUS CHRISTI* CHAPEL AFTER 1437

The Gothic Corpus Christi chapel was built in 1382–1393 in the centre of current Charles square in the Nové Město of Prague. This article reviews the history and transformation of this chapel in the period of its decline after the Hussite movement, since the Kompaktaten proclamation in 1487 till the year 1784, when the chapel was abolished, closed and demolished shortly afterwards. Although Bohemian and European reformation of the 16th century encountered here through Thomas Müntzer, all that time the chapel was only an insignificant University sanctuary and also its necropolis, donated in 1628 to the Jesuit order.

Klíčová slova — kaple Božího Těla – Praha-Nové Město – církevní dějiny – česká reformace – Karlova univerzita – Jednota bratrská – Tovaryšstvo Ježíšovo

Key words — *Corpus Christi* chapel – Prague-Nové Město – ecclesiastical history – Bohemian reformation – Charles University – Unity of the Brethren – Society of Jesus

Pohusitské osudy kaple Božího Těla na Novém Městě pražském (obr. 1) do jisté míry připomínají osudy téměř stejně staré, ale mnohem známější Betlémské kaple. Stejně jako staroměstský Betlém, i někdejší evropsky významné novoměstské poutní místo zůstalo po husitských válkách nevýznamnou svatyní, jejíž lesk zvyšoval jen fakt, že bylo druhou nekropolí pražské univerzity. Několik let po vydání Majestátu Rudolfova z roku 1609 přešly obě kaple do správy v Praze čerstvě usazené a legalizované Jednoty bratrské. Po porážce stavovského povstání přijali Betlém i Boží tělo otcové Tovaryšstva Ježíšova. Nedlouho po zrušení jejich řádu byly kaple v rámci josefínských reforem uzavřeny, odsvěceny a vystaveny následné zkáze.

Na rozdíl od kaple Betlémské, jejíž dějiny v pohusitské době došly sice stručného, přesto pečlivého a dosud nepřekonaného zpracování z pera evangelického historika Ferdinanda HREJSY (1922), naše znalosti osudů kaple Božího Těla po roce 1437 zůstaly poplatné kapitole dnes již klasické sakrální topografie Františka EKERTA (1996, 481–485). Ekertovo dílo sice částečně doplnily marginálně převážně starších prací z dějin Prahy a její univerzity (TOMEK 1893; WINTER 1897), přesto více než sto let staré dílo dodnes překonáno nebylo. Ani následující příspěvek nepřidá našemu poznání víc než jen shrnutí dosud známých informací a vytyčení směru, kudy by se mělo vydat další, konečně zevrubné bádání. Teprve po prozkoumání pramenů univerzitních i nevydaných akt pražské konzistoře pod obojí, po poznání obsahu městských knih a ovšem také pramenů jezuitské provenience, bude konečně možné popsat dějiny kaple Božího Těla a kriticky ocenit její význam bez zatímní předběžnosti. Jen v náčrtu se tak seznámíme s duchovní správou kaple,

Obr. 1. Philipp van den Bossche / Johannes Wechter 16061: PRAHA. Velký prospekt Prahy, tzv. Sadelerův – výřez: pohled na část Karlova náměstí s kaplí Božího Těla. Médíryt, lept; autor kresby: Philipp van den Bossche, rytec: Johannes Wechter, vydavatel: Aegidius Sadeler (Archiv hl. města Prahy, Sběrka grafiky, sign. G 18).

přehledněme její ekonomické vztahy a proměny vzhledu. Poukážeme na její roli při pěstování kultu Božího Těla v pražských městech, respektive doložíme na příkladu kaple úpadek této úcty v období před Bílou horou. Jen stručně přehledněme dějiny kaple v dobách pobělohorských, stejně jako okolnosti jejího zániku.

Správa kaple

Kaple Božího Těla patřila od roku 1403 koleji Českého národa¹ a oficiálně zůstala v majetku univerzity do roku 1628, kdy byla předána duchovní správě Tovaryšstva Ježíšova. Na rozdíl od kaple Betlémské, která v průběhu husitských válek získala postavení více méně samostatné farnosti, postavení kaple jakožto univerzitní svatyně stojící v sousedství novoměstských kostelů bylo poměrně slabé. O své příjmy se dělila nejen s kolejí Českého národa, ale vlastně s celou zchudlou univerzitou. Neměla vlastního kaplana a jen podle mladšího svědectví víme, že starost o ni měl na bedrech, mimo jiné své povinnosti, univerzitní pedel (DVORSKÝ 1886, 159–160). Zdejší duchovní provoz zajišťovala sice univerzita dle svých možností, ale podíleli se na něm minimálně od druhé poloviny 16. století také kněží sousední svatoštěpánské a svatováclavské farnosti (PAŽOUT 1906, 194; HREJSA 1912, 458; WINTER 1897, 99). V souvislosti se zdejším působením německého reformačního kazatele Thomase Müntzera v roce 1521 se však můžeme domnívat, že kaple byla dávana k dispozici mimouniverzitním kněžím a kazatelům již dříve (HUSA 1957, 58–79; MAUR 1993, 129–138).

Krátce po vydání Majestátu Rudolfova se univerzita vzdala správy obou svých kaplí a Betlém, stejně jako Boží tělo, dostaly nově legalizované církve, respektive Jednota bratrská (HREJSA 1935, 59). Kaple Božího Těla sice sloužila do roku 1612 také německým reformovaným, kteří zde zůstali i po příchodu bratří a mohli se nadále účastnit sborového života, přesto zde samostatnou

farnost nevytvořili (HREJSA 1912, 498–499). Německy mluvící Jednota bratrská přesunula roku 1612 ke kapli staroměstský sbor od sv. Benedikta, duchovním správcem bratří byl také v novém působišti Johannes Corvinus (obr. 2).

Přestože kapli, jak již bylo řečeno, využívali v poslední fázi české reformace hlavně němečtí bratří, majetkem univerzity být nepřestala. Jako univerzitní kapli ji totiž označuje nedávno publiko-

Obr. 2. Kašpar Bechteler 1623: Útěk zimního krále. Vpravo detail: pohled na Karlovo náměstí s kaplí Božího Těla. Dřevořez (Praha, katedrála sv. Víta; © Správa Pražského hradu, foto: J. Glöc).

vaný soupis pražských kostelů a kaplí s udáním jejich konfesní příslušnosti v době před vypuknutím stavovského povstání (VÁCHA 2013, 124). Svým vznikem blízká zpráva z roku 1617 podobně dokládá, že bratří po roce 1612 nadále uvolňovali kapli univerzitní obci o velikonočních svátcích a ta zde podle starobylého zvyku přijímala svátost oltářní (WINTER 1897, 118 a 139).

Oficiálně byla kaple navrácena univerzitě roku 1622, vlastně nedlouho poté, co ji opustil její bratrský duchovní správce. Pokud však německy mluvící nekatolíci mohli ještě nějaký čas navštěvovat v Praze tolerované luterské bohoslužby, pak můžeme snadno předpokládat, že kaple se po odchodu Jednoty vylidnila a jezuitská univerzita dostala s příslušnými listinami asi jen prázdnou budovu. Snad právě proto zůstalo Boží tělo v majetku univerzity jen do roku 1628, kdy panovník kapli daroval novoměstským jezuitům (HAMMERSCHMID 1723, 334).

Ve správě Tovaryšstva zůstala kaple po roce 1628 téměř sto padesát let, kromě krátké přestávky roku 1631, kdy zde během saské okupace města působil evangelický kazatel Matthias Georgines (HREJSA 1912, 591). Stala se první jezuitskou svatyní na Novém Městě a jezuité se zde roku 1655 snažili rovněž obnovit tradici vystavování svatých ostatků, jakkoli marně.² I ze strany

1 Cf. listinu z 28. června 1403 [Archiv Univerzity Karlovy v Praze, sign. I/55; in: Monasterium (on-line)].

2 Cf. HAMMERSCHMID (1723, 339): „Anno 1655. reliquiae SS. MM. Donati Episcopi, Papiae V. M. Gelicis, ac Desiderati MM. expositae publicae venerationi in Templo PP. Societatis Corporis Christi.“

samotného Tovaryšstva bylo od počátku vnímáno jejich působení v kapli jen jako provizorium, relativně brzy ji zastínila novostavba kostela sv. Ignáce s přílehlou kolejí a řádivým domem (obr. 3). Ale ani pak jezuité zájem o kapli neztráceli a počátkem 18. století zde provedli řadu významných oprav (EKERT 1996, 486). Po zrušení řádu roku 1773 přešla kaple do správy nedaleké farnosti u sv. Vojtěcha v Jirchářích. Roku 1784 byla zrušena a krátce nato srovnána se zemí.

Obr. 3. Folpertus van Ouden Allen / Conrad Decker 1685: PRAGA CAPTIVIT REGNI BOHEMIAE. Panorama Prahy a okolí z ptačí perspektivy z návrší nad Smíchovem. Mědiryt, lept; autor předlohy-kresby a vydavatel: Folpertus van Ouden Allen, tisk: Johann von Ghelen (Archiv hl. města Prahy, Sběrka grafiky, sign. G 37).

Platy, nadace a hospodaření

Tři roky po předání kaple českému univerzitnímu národu umožnil král Václav IV. získat kapli roční plat 110 kop pražských grošů ze svobodných statků.³ Doklady hospodaření kaple však s výjimkou několika zápisů z předhusitských let 1407–1413 zcela postrádáme (NOVÁČEK 1895, 28–30). V pohusitských dobách se spojení kaple s univerzitou stalo její nevýhodou, musela se dělit o příjmy z rozptýlených a vzdálených vsí na Litoměřicku, Hradecku a Táborsku, které částečně pocházely ze starších dob, ale z části byly získány teprve na přelomu padesátých a šedesátých let 15. století (TOMEK 1893, 195–196).

Ve stejné době je kaple Božího Těla zahrnuta v odkazech novoměstských měšťanů, kteří v letech 1455–1495 učinili v její prospěch sedm odkazů v celkové hodnotě 54 a půl kopy grošů, takže z pohledu testamentární praxe patřila v tomto období na Novém Městě k nejméně vzpomínaným institucím (JIŠOVÁ 2003, 38–39). Další náhodně dochované a často mladší doklady zbožných odkazů ke kapli dokládají převažující zájem o ni na straně pražských kněží a univerzitních mistrů.⁴ Novoměstští obyvatelé o univerzitní kapli valný zájem neměli a jejich odkazy jsou spíše výjimkou. Campanův přehled univerzitních mecenášů sice zmiňuje dar stříbrného kalicha, který kapli věnoval roku 1496 měšťan Jiří Pětikostel a jeho žena Magdaléna (HRDINA 1949, 39). Další kalichy podle stejného pramene ke kapli odkazují také již jen pražští kněží: roku 1569 administrátor Martin Mělnický a svatoštěpánský kněz Jindřich Hostovický (ibidem, 43).

³ Cf. listinu z 8. října 1406 [Archiv Univerzity Karlovy v Praze, sign. I/57; in: Monasterium (on-line)].

⁴ Cf. HRDINA (1949), s. 38: „M. Jan Pražák, kollega domu Karla IV. a kanovník u sv. Apolináře, několikrát rektor Akademie, odkázal knihy a cínové nádoby studentským kolejím, mimo to 5 kop a 15 grošů míšenských kapli Božího Těla, kde bych pochován roku 1490“; s. 44: „Šimon Proxenus ze Sudetů, doktor obojího práva a později rada JMC nad apelacemi, odkázal na podporu studentů 500 zlatých, mistrům 50 kop a rovněž tolik kapli Božího Těla, kde byl pochován.“; s. 45: „Léta Páně 1584 M. Pavel Kristian z Koldína, Klatovan, kancléř a konšel pražský, věnuje 2 kopy platu ročního kapli Božího Těla.“; s. 46: „Roku 1608 Jan Benedikt Pražský, administrátor konsistoře, dal kapli Božího Těla 40 kop.“

Exteriér a interiér kaple

Jako univerzitní svatyně se kaple Božího Těla stala po roce 1414 jedním z míst, kde bylo zavedeno laické přijímání večeře Páně pod obojí způsobou a snad i proto kaple přežila bouřlivé události na Novém Městě v čase husitských válek bez větší újmy. Pokud se zde po jejich skončení roku 1437 konalo za přítomnosti císaře Zikmunda vystavování říšských relikvií a byla zde také vyhlášena mírotvorná kompaktáta (BOHÁČEK 1955), pak kaple musela být nejen v takovém stavu, aby účastníky slavností neohrozila na životě a zdraví, ale nemohla bídným vzhledem ohrozit ani jemnocit císaře, jeho dvora či předních církevních a světských politiků, kteří se vedle široce zastoupené veřejnosti slavností účastnili.

Obr. 4. Kompaktátní deska latinská, počátek 17. století. Pískovec. (Lapidárium Národního muzea v Praze; foto autor).

Ohlas poslední novoměstské ostatkové slavnosti byl asi minimální, kaple se do budoucna stala především místem paměti, připomínkou českého utrakvistického pravověří. Málokdo později totiž znal skutečný obsah kompaktátních smluv, přestože v letech 1500–1519 vyšla tiskem hned dvakrát česky a jednou latinsky (ŠMAHEL 2011). Jejich znění stačila sumarizovat budoucím generacím měděná deska, vsazená do zdi kaple památného roku 1437 nebo krátce poté (HEJNIC 1961, 241 a 254). Její latinský a český text dával znát, že: „Léta 1437. Z rozkázanie ciesaře Zigmunda a legátuo Basilejských v tomto kostele hlášeno česky, latině, uhersky a německy, že Čechové a Moravané, tělo Božie a krev pod dvojí způsobu přijímajíc, jsou věrní křesťané a praví synové církve.“ Tato deska byla později nahrazena pískovcovými deskami se zlateným nápisem a tmavým pozadím, jejich datace se však v současném bádání rozchází (obr. 4, 5). Podle pečlivého rozboru Josefa Hejnice pocházejí pískovcové desky z doby rudolfínské, nedávno však byly datovány do druhé poloviny 16. století (HEJNIC 1961, 255; HORNÍČKOVÁ/ŠRONĚK 2010, 34–35).

Obr. 5. Kompaktátní deska česká, počátek 17. století. Pískovec. (Lapidárium Národního muzea v Praze; foto autor).

Po roce 1437 zůstala kaple v původní podobě stát minimálně do roku 1601, bez větší údržby tedy více než dvě stě let od svého vzniku. Za tu dobu pochopitelně chátrala a potkaly ji také události, dnes bychom řekli, pojistné. Autor Starých letopisů k 15. červenci 1515 připomíná kroupy, které postihly řadu kostelů v obou pražských pravobřežních městech a v kapli Božího Těla „mnoho skel vytloukly“ (PALACKÝ 1941, 324–325). Pokud bychom hypoteticky spojili tuto událost

s odkazem 10 kop míšenských pražského kněze Prokopa „na skla“ z roku 1535,⁵ byl by to doklad tristního stavu kaple v mladších dobách a níže uvedená výpověď univerzitních mistrů bude tak mnohem srozumitelnější. Teprve 7. září 1601 se totiž univerzita rozhodla bídny stav kaple řešit a poslala pražským farářům pod obojí i celé konzistoři žádost o příspěvek na opravu kaple (HEJNIC 1961, 245): „Nemůžeme Vaším milostem tejna učiniti, kterak majíce my péči a starost o kaplu naši těla Božího v Novém městě Pražském, jakožto nemalý a neposlední klínot náboženství pod obojí večěře přijímajících, ano i obávajíce se, aby ta k zkáze nějaké za příčinou neopatření jí jak na krovích, tak i na zdech a jiném velmi sešlém stavení a již téměř ku pádu nakloněním nepřišla.“ Výzva se sice neminula účinkem, když však v březnu 1603 mistr Jan Chorinus (HEJNIC 1961, 245–246; HEJNIC/MARTÍNEK 1966, 390–396) děkovnou básní vyjádřil před prahem kaple vděčnost univerzity početným dobrodincům, opravy trvaly dalších pět let a sám slavnostní řečník se jejich dokončení ani nedožil. Nově byla zvednuta střecha, opravena centrální věž i kamenná ohrada,⁶ péče se dočkaly obě pískovcové kompaktní desky (HEJNIC 1961, 254–255).

S další generální opravou kaple se setkáme v podobném rozsahu po dalším století, tedy již za jezuitské správy. V letech 1720 a 1737, za rektora P. Johanna Klouzala, byla znovu opravena věž a střecha kaple (EKERT 1996, 486). V posledním roce byla do opravené věže vložena schránka s jezuitskými devocionáliemi a seznamem obyvatel novoměstského řádového domu.⁷ Nejpozději onoho roku 1737 byly vedle hlavního vchodu zřízeny také výklenky se sochami světců na místě oken, jak je dochovala jen mladší kresba Jeníka z Bratřic (obr. 6).

Obr. 6. Jan Jeník z Bratřic 1818: Kresba kaple v díle Pamětihodno ... (Knihovna Národního muzea v Praze sign. V D 6/5, 697decies a 697quater).

Jestliže na základě poměrně četných zobrazení panuje stále spor o vnější podobu kaple, o jejím vnitřním vybavení nevíme téměř nic. Lze sice důvodně předpokládat, že hlavní oltář zde byl zasvěcen Božímu Tělu, a víme jen díky pozdějšímu svědectví, že jeho součas-

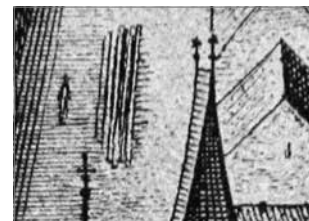
tí byla menza z červeného mramoru. Můžeme také jen odhadnout, že v kapli pravděpodobně stál oltář svatých Felixe a Adaukta a snad i dalších pět oltářů, v jejichž prospěch svědčí půdorys kaple. Přesto jedinou známou součástí interiéru dodnes zůstávají náhrobní kameny, z nichž se sice částečně dochoval jen jediný, ale popis alespoň těch významnějších se včetně jejich nákre- sů zachoval v pracích z počátku 19. století.

Přestože kaple Božího Těla byla po kapli Betlémské druhým nejvýznamnějším pohřebišťem pražské univerzity, o počátcích zdejšího pohřbívání nemáme zpráv. Nejstarší svědectví o zdejší pohřbu rektora Jana Pražáka pochází z roku 1490 (HRDINA 1949, 38), většinu zdejších pohřbů lze na základě popisu náhrobních kamenů datovat druhou polovinou 16. století a počátkem 17. století, poslední pohřeb doktora Johanna Baptisty Biry z Birkensteina lze na stejném základě položit k závěru roku 1661 (JENÍK Z BRATŘIC 1818, 697; GRÜNES *sine a.*, 328). Nejvíce převážně univerzitních

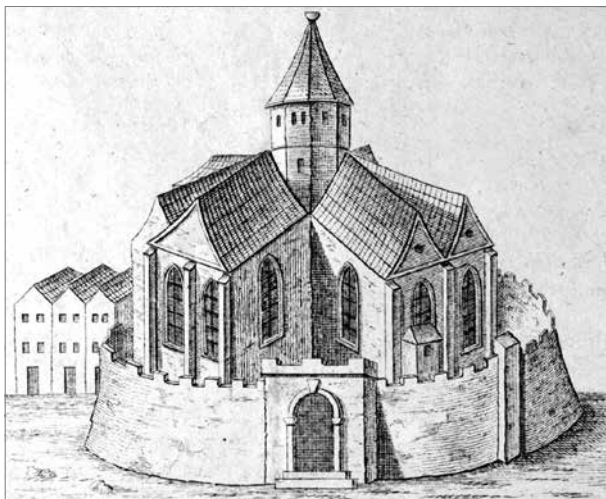
5 Cf. *Liber testamentorum* 1518–1564 (Archiv hl. města Prahy, sign. 2142), 300–304: Kšaft kněze Prokopa: „Najprve k svatému Václavu na Zderaz 20 kop míšenských. Item k svatému Vojtěchu do Smradař 10 kop míšenských. Item k Božímu Tělu na skla 10 kop míšenských. Item panu administrátorovi 20 kop míšenských. Item mistru Korambovi 20 kop míšenských. Item mistru Ježíškovi 10 kop míšenských. ... léta od narození Spasitele našeho MDXXV. dalo se ve čtvrtek den svatých Crhy a Strachoty.“

6 Ani na detailu (obr. 7) Sadelerova prospektu (obr. 1), ani na starším zobrazení Peterleho (1562; HRDINA 2013, 22 obr. 1) nevidíme na vrcholu věže kalich, který na základě starších prací uvádí v souvislosti se zavedením přijímání pod obojí v kapli např. EKERT (1996, 484). Kalich je tak zřetelný teprve na mladších zobrazeních kaple, paradoxně pocházejících však z doby pobělohorské a částečně vzniklých teprve po zboření kaple: u Ouden-Allena (1685; obr. 3), Jeníka z Bratřic (1818; obr. 8, 9) a Wacha-Vetterse (1843; obr. 13).

7 Jezuitský seznam z majetku „znamenitého zbiráče památných českých věcí“ pana Jana rytíře z Neuberku zní v Jeníkově opise následovně: „Collegium Soc. Jesu Pragae ad S. Ignatium Anno 1737–10. Maii. R. P. Joannes Klausal, rector huius Colegii. P. Carolus Staropražský, minister Praef. dom. P. Antonius Krau, P. Antonius Machek, P. Carolus Eisenkulch, P. Franciscus Klitishka, P. Fridericus Lockol, P. Georgius Vodak, P. Ignatius Klein, P. Joannes Arnold, P. Joannes Deron, P. Joannes Porzicky, P. Joannes Schönowitz, P. Joannes Sexstetter, P. Michael Rimer, P. Severinus Heichil. Magistri: M. Franciscus Schuch, M. Franciscus Lysander, M. Joannes Kleinhampel, M. Joannes Morawek. Coadjutores: Franciscus Major, Jacobus Walda, Joannes Hanussik, Joannes Schmidt, Lucas Konwiczka, Thomas Bohacz, Thomas Klauda, Wenceslaus Rziha.“ JENÍK Z BRATŘIC 1818, fol. 697ter.

Obr. 7. Philipp van den Bossche / Johannes Wechter 1606: Velký prospekt Prahy – výřez: pohled na věž kaple Božího Těla – v roce 1606 bez kalicha. Panoramaticky pohled na Prahu zvaný Sadelerův. (Z reprodukce Praha 1973 graficky upravil autor).

Obr. 8. Jan Jeník z Bratřic (* 1756–† 1845): Kresba kaple Božího Těla v díle Paměťhodno..., 1818. (Knihovna Národního muzea v Praze sign. V D 6/5, 697decies a 697quater). Podklady Jeníkových kreseb nejsou známy.

Obr. 9. Jan Jeník z Bratřic 1818: Kresba kaple v díle Paměťhodno... (Knihovna Národního muzea v Praze sign. V D 6/5, 697decies a 697quater).

pohřbů je zde podle popsanych náhrobků doloženo v letech 1602–1612 (obr. 10, 11).⁸ Výjimečně zde byl pohřben roku 1602 absolvent univerzity bakalář Matouš Kačírkovský (Dvorský 1886, 120–121), léta 1582 rektor farní školy na Zderaze Tobiáš Táborský (Grünes *sine a.*, 326), nebo novoměstský souseď z Dobytčího trhu Šimon Vokáč (ibidem, 329).⁹

Novoměstské centrum kultu Božího Těla

Kaple pravděpodobně velice brzy hrála podstatnou roli při červnových oslavách svátku Božího Těla, jemuž byla zasvěcena. Úcta ke svátosti oltární dobře korespondovala s utrakvistickým náhledem na přijímání jako lidské obcování s eucharisticky přítomným Kristem a tato úcta hrála podstatnou roli v pozdějších dobách zejména ve sporech s „pikarty“. Ti totiž odmítali tradiční transsubstanciační učení a z něj plynoucí úctu ke svátosti oltární. Na tomto základě modifikovali tradiční mešní obřad centralizovaný v kněžském opakování Kristovy oběti za živé i mrtvé. A ovšem odmítli také procesí, při kterých hlas zvonku podněcoval nevědomý lid k modloslužbě, k pokloně falešnému Kristu, který je na nebesích, ale v žádném případě není hmotným způsobem přítomen ve svátosti oltární. Bohužel roli kaple Božího Těla v opakovaně se objevujících pikartských bouřích neznáme. První zprávy pocházejí z poloviny 16. století – tedy až z doby, kdy se kult Božího Těla, s kaplí tradičně spojený, dostal do krize a postupně upadal. Teprve v této souvislosti čteme, že k oslavě červnového svátku Božího Těla patřilo „jako starobyly a tradiční zvyk“ slavnostní procesí, držené na Starém i Novém Městě, že staroměstské oslavy byly spojeny s kostelem Panny Marie před Týnem a kaple Božího Těla plnila roli svátečního centra na Novém Městě. Týnský kostel, byť nejvýznamnější pražský kostel utrakvistů a sídlo konzistoře pod obojí, se však kapli, oddané kultu již svým zasvěcením, rovnat nemohl. Kromě městských úředníků, zástupců cechů, měšťanů a většiny obyvatel, se na zdejších slavnostech tradičně podílela především univerzita, kterou představoval při procesí rektor, mistři a kolegiáti se studenty. K univerzitnímu průvodu se zde připojovalo žákovstvo zdejších škol i jednotlivé farnosti.

Procesí s hořícími svícemi v rukou účastníků, pod korouhvemi a za zpěvu studentů a žáků začalo po polovině 16. století ztrácet svůj lesk, ale vytrácely se také další místní tradice, např. pravidelná zádušní mše, sloužená v kapli o pátcích (Hrejša 1912, 431–432). I to svědčí o postupném odstupu novoměstského obyvatelstva i univerzity a pražských kněží od tradičního učení o eucharistii a úcty ke svátosti oltární, stejně jako víry v očistec a smysl dobrých skutků. Zřetelně reformační proměna dosavadní utrakvistické náboženské praxe proto narážela od roku 1565 na pražskou konzistoř a později i na panovníka, a tak účast na procesí byla univerzitě a pražským měšťům opakovaně nařizována.

Poprvé nás onoho roku 1565 poměrně zmatený text Napomenutí kněžstva pražského z 13. června uvádí do sporu, který se nějak procesí a kázání týkal (Pažout 1906, 194). Teprve v květnu 1589

8 Podle Jeníka z Bratřic (1818) a Grünese (*sine a.*) lze v chronologickém pořadí uvést náhrobky: Šimona Proxena ze Sudetu (1575), Jana Adamova Bystřického z Bachova (1602), Ondřeje Mitýska z Litoměřic (1603), Jana Kocmánka z Německého Brodu (1606), Jana Chorína (1606), Trojana Nigella z Oskořiny (1609), Martina Bacháčka z Nauměřic (1612), Marka Bydžovského z Florentina (1612).

9 Grünes (*sine a.*, 329) uvádí dále pohřby Matouše Philometa z Wolkenbergu († 22. září 1565), Christopa Manlia ze Zhořelce († 14. října 1565) a ovšem známý pohřeb Jana Campana Vodňanského († 16. prosince 1622).

už zcela konkrétně pražská konzistoř pod obojí upomíná císaře Rudolfa II., „aby jako pominulých let v příčině vykonání procesí Božího Těla učiněno bylo Pražanům všech tří měst pražských nařízení“ procesí se účastnit (DVORSKÝ 1886, 125–126). Podobná nařízení vycházela z císařské kanceláře do roku 1609 vlastně pravidelně a rektor univerzity byl také nucen předkládat soupis těch, kteří se nařízeného procesí účastnili (BERÁNEK 1981, 173–176, DVORSKÝ 1886, 123–125, 469, 514–517, JIREČEK 1866, 308–309). Celý spor je tak dokladem nejen reformačně laděného univerzitního prostředí, ale zároveň toho, jak hluboký ideový rozpor byl v předbělohorských časech mezi univerzitou a pražskou konzistoří pod obojí.

Po vydání Majestátu Rudolfova se tradiční božitélová procesí na Novém Městě již nekonala. Návrh na zvelebení univerzity podaný defensorům z 1. května 1612 mimo jiné uvádí: „Přimluvíti se ku pánům Pražanům a kněžstvu, aby žakovstvo s procesími a bezpotřebnými pracemi od učení a lekcí nebylo odtrhováno“ (DVORSKÝ 1886, 514–517). V kapli byl současně opuštěn

Obr. 10. Jan Jeník z Bratřic 1818: Kresba náhrobku rektora Martina Bacháčka z Nauměřic v díle Pamětihodno... (Knihovna Národního muzea v Praze sign. V D 6/5, 696).

Obr. 11. Jan Jeník z Bratřic 1818: Kresba náhrobku profesora Marka Bydžovského z Florentina v díle Pamětihodno... (Knihovna Národního muzea v Praze sign. V D 6/5, 695).

starobylý mešní řád a nahrazen evangelickou bohoslužbou, kterou zde poprvé sloužil kněz Havel Lanškrounský ze svatováclavského kostela na Zderaze, jenž „zanechavše zpívání a sloužení mše svaté v jazyku latinském, toliko české písně zpívatí dal, a vypustivše konsekraci a elevaci, četl jen ze Zákona českého o večeři Páně a potomně chlebem a vínem pod obojí některým lidem posluhoval“ (HREJSA 1912, 458).

Univerzita se však později vzepřela dalšímu starobylému zvyku, totiž velikonočnímu průvodu do kaple k přijímání na Zelený čtvrtek. Ještě roku 1612 univerzita nedošla v této věci jednoty a průvod podržela, ač samo přijímání ponechala na vůli každého jednotlivce. Roku 1617 byla již pro „skrovnost“ účastníků tradiční univerzitní slavnost zrušena (WINTER 1897, 118 a 139–140).

Po roce 1609 tedy došlo k opuštění místních tradic a kaple zůstala nadále propojena s kultem Božího Těla již jen svým zasvěcením. Nekonala se tradiční procesí, univerzita zde postupně opustila také svou velikonoční eucharistickou slavnost. Zvítězila zde reforma v duchu evropské reformace, jejíž myšlenky byly v univerzitním prostředí latentně přítomny již několik desetiletí. V kapli Božího Těla došlo po vydání Majestátu k přestupům příslušníků církve pod jednou k České konfesi (HREJSA 1912, 458). Roku 1610 se zde konala i dosud bezprecedentní svatba rektora Mikuláše Troila Hagiochorana, kterého zde za přítomnosti univerzity a veřejnosti oddal se „ctnou Zuzanou“ svatoštěpánský farář a pozdější administrátor Jiří Dikastus Miřkovský (WINTER

1897, 99).¹⁰ Vlastní předání kaple univerzitou do užívání německé reformované církve a později německé Jednoty bratrské, tedy předním odpůrcům transsubstanciačního učení, reformační fázi kaple poněkud paradoxně uzavírá.

Zánik

Podle Ekertova klasického díla byla kaple (obr. 12, 13) po první nezdařené dražbě prodána za 902 zlatých magistrátnímu radovi Vojtěchu rytíři z Eisensteinu (EKERT 1996, 486). Podle Jeníka z Bratřic šlo o „dostí malou sumu“, a srovnáme-li tuto částku s cenami dalších zrušených pražských kostelů, které Ekert uvádí, musíme dát Jeníkovi za pravdu (JENÍK Z BRATŘIC 1818, 697bis). Jeník z Bratřic uvádí následně datum jejího zboření v roce 1788 (ibidem, 697bis). Ekert ho datuje s mnohem větší pravděpodobností do roku 1791 a předpokládá také rychlou likvidaci celé stavby (EKERT 1996, 486). Romantický příběh Karolíny Světlé *Zvonečková královna*, sepsaný sto let po zániku kaple, sice podává verzi odlišnou a zcela nepravděpodobnou, přesto zajímavou a v naší souvislosti hodnou citace:

„Trosky starožitného chrámu staly se pro Pražany předmětem hrůzy pověřivé a nekonečného množství strašlivých bájí a pověstí. Za dob nočních slýchány prý od pozdních chodců zoufalé výkřiky, kteréž k nim zaznívaly z podzemních jeho kleneb; jiní zas slyšeli řinčení zbraní a okovů,

Obr. 12. Josef Antonin Scotti de Cassano cca 1781: Ansicht eines theils des grossen Platzes des Viechmarckes bis zum Neustädter Rathaus – výřez z pohledu na Do-bytčí trh. Vlevo opěrák kaple Božího Těla. Kolorovaný mědiryt, vydal Jan Jiří Balzer, Praha kol. 1781–1783. (Archiv hl. města Prahy, Sběrka grafiky, sign. G 169).

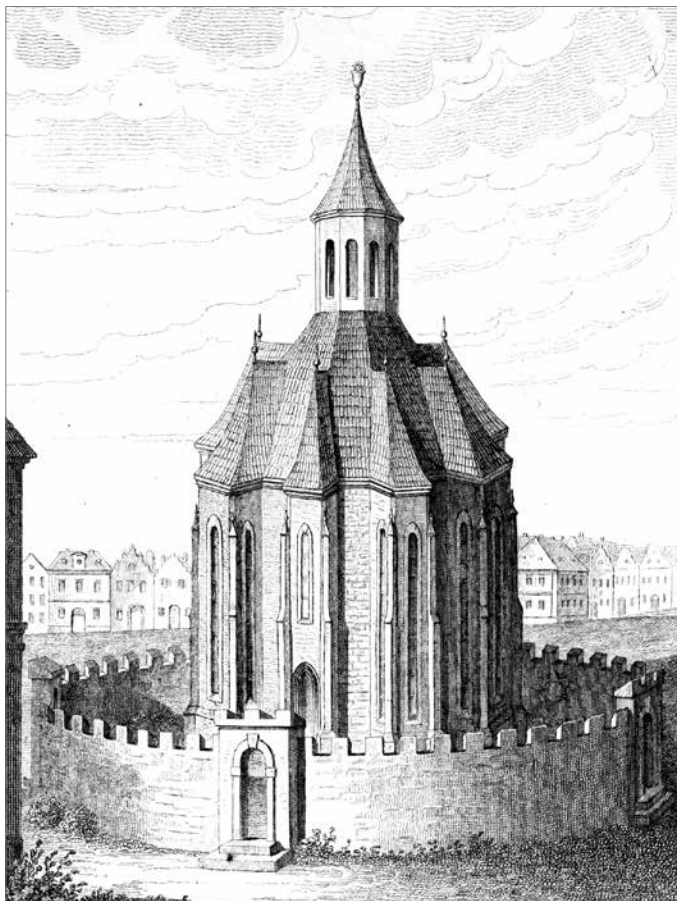
úspěšné volání o pomoc a slitování; ještě jiní viděli, jak bloudí okolo zbořeniště postavy v rubáších bílých, v rouchách kněžských řeholí a řádů v zemi neznámých, neb dokonce v pláštích katanských, jak vlekou za sebou nástroje a meče popravní. Jedna část obyvatelstva tvrdila nezvratně, že se v sklepích kostelních dosud shromažďují svobodní zedníci, jejichžto předchůdci byla kaple ve čtrnáctém století založena. Druzí byli zas rovněž tak pevně přesvědčeni, že tam obývají jesuité, jejichžto správně byl chrám v poslední době svěřen, tajné krvavé soudy nad oněmi odpůrci, jichž rámě spravedlnosti pro nedostatek právních příčin veřejně dotknouti se zdráhalo, a že nechávají z krutých oněch výjevů schválně ob čas nějaký děsný zásvit nebo ozvěnu mezi lid vniknouti pro výstrahu a na důkaz, že dosud nad jejich dušemi stejně horlivě bdí, byť se to za nynějších poměrů jen potajmu díti smělo. Opět měla jen velmi skrovná část střizlivých hlav

¹⁰ Do té doby patřil profesorům UK celibát a pokud se oženili, museli univerzitu opustit. V roce 1610 se profesor a dokonce rektor oženil a v úřadě zůstal - poprvé!

za to, že si asi vyhlídli zbytky stavby tulákové a zloději za vhodnou noční skrýš, odkud okoljdoucí straší v přestrojení rozličném a zvuky žalostnými, aby tam zůstali nevyrušení a neobtěžováni. Nebylo tedy právě čemu se diviti, že se nikdo o stavbu z té kaple nehlásil, moha téměř najisto předpokládati, že si na ně osobuje právo jedna z oněch tří mocností, s nížto se žádnou nikdo tehdáž rád nežertoval.“ (SVĚTLÁ 1899, 11–12).

Z kaple samotné zbylo po jejím zboření pramálo. Kamení a dřevo bylo prodáno na stavbu továrny na Pankráci a tam skončila před místním hostincem také oltářní menza (JENÍK z BRATŘIC 1818, 697bis; EKERT 1996, 487). Náhrobních kamenů bylo užito k dláždění Karlova mostu a k opravě pražského jezu pod Letnou (EKERT 1996, 486), takže jediné část

náhrobku rektora Trojana Nigella z Oskořiny skončila ve sbírkách Národního muzea, stejně jako obě pískovcové kompaktní desky, které jen zázrakem přežily pobělohorskou rekatolizaci.¹¹

Obr. 13. Wach / Josef Vettters 1843: DIE FRONLEICHNAMSKAPELLE ZU PRAG welche bis zum Jahre 1789 auf dem Viehmarkte bestand. Litografie; autor předlohy: ... Wach, litograf: Josef Vettters, tisk Emanuel Kučera (Archiv hl. města Prahy, Sbirka grafiky, sign. G 2056).

Dějiny kaple Božího Těla na Novém Městě pražském po roce 1437, se kterými jsme se stručně seznámili, jsou především dokladem svízelného postavení ekonomicky slabé pražské univerzity, stejně jako postupného pronikání reformačních myšlenek na univerzitní půdu. Osudy kaple do jisté míry kopírují osudy Betlémské kaple, obě svatyně zažily rozkvět na počátku 15. století, po husitské revoluci jejich význam upadal a to i přesto, že sehrály důležitou roli ve stycích české a evropské reformace 16. století, zosobněnou v zdejší kazatelské činnosti Thomase Müntzera. Podobný osud měly kaple po vydání Majestáta Rudolfova, podobný osud sdílely v dobách pobělohorských, stejný osud je potkal na konci 18. století. Jestliže se však z Betlémské kaple dochovala část obvodového zdiva, celá řada náhrobků, část oltáře nebo liturgické knihy, kaple Božího Těla takové štěstí neměla. Kromě jejích listin, kompaktních desek a části jediného náhrobku z ní nezbylo téměř nic. Pokud tak tyto řádky spolu s dalšími příspěvky tohoto svazku poslouží budoucímu zevrubnému zpracování dějin kaple Božího Těla, splnily svou úlohu; o víc se ani nepokusily.

PRAMENY A LITERATURA:

BERÁNEK 1981 — Karel BERÁNEK (ed.): Manuál rektora Univerzity Karlovy 1. Praha 1981.

BOHÁČEK 1955 — Miroslav BOHÁČEK: Vyhláška o kompaktních a přijímání pod obojí z 12. dubna 1437. Časopis Společnosti přátel starožitností českých 63, 1955/1, 36–40.

DVORSKÝ 1886 — František DVORSKÝ (ed.): Paměti o školách českých. Listář školství českého v Čechách a na Moravě od l. 1598 do 1616 s doklady starší i pozdější doby. Praha 1886.

EKERT 1996 — František EKERT: Posvátná místa král. hl. města Prahy – díl 2. Reprint 1. vydání z roku 1884, Praha 19962.

¹¹ Kompaktní desky jsou dnes součástí expozice *Památky kamenosochařství v Čechách od 11. do 19. století* v Lapidáriu Národního muzea na pražském Výstavišti; náhrobek rektora Trojana Nigella pravděpodobně v tamním depozitáři.

- GRÜNES *sine a.* — Karl GRÜNES: Die Corporis Christi Kirche in Praga. Eine historische Skizze. In: Libussa. Jahrbuch für 1843. Praha sine anno, 313–329.
- HAMMERSCHMID 1723 — Jan Florián HAMMERSCHMID: Prodomus gloriae Pragenae. Praha 1723.
- HEJNIC 1961 — Josef HEJNIC: Dvě nápisné památky z doby husitské: I. O založení zámku v Kolíně n. L., II. O kompaktních deskách. Sborník Národního muzea v Praze A 15, 1961/4–5, 235–256.
- HEJNIC/MARTÍNEK 1966 — Josef HEJNIC / Jan MARTÍNEK: Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě – 2/Č–J. Praha 1966.
- HORNÍČKOVÁ/ŠRONĚK 2010 — Kateřina HORNÍČKOVÁ / Michal ŠRONĚK et al.: Umění české reformace (1380–1620). Praha 2010.
- HRDINA 1949 — Mistr Jan Kampanus (Vodňanský): Mecenáši Karlovy university (kalendář dobrodiní prokázavých Akademii pražské, poslaný jako dárek k Novému roku 1616). Karel HRDINA (ed.), Praha 1949.
- HRDINA 2013 — Jan HRDINA: Kaple Božího Těla v době předhusitské – dvě drobné sondy. Staletá Praha (toto číslo) 29, 2013/2, 31–38.
- HREJSA 1912 — Ferdinand HREJSA: Česká konfesse. Její vznik, podstata a dějiny. Praha 1912.
- HREJSA 1922 — Ferdinand HREJSA: Betlém od roku 1516. In: Betlémská kaple. O jejích dějinách a zachovaných zbytcích. Praha 1922, 22–106.
- HREJSA 1935 — Ferdinand HREJSA: Sborové Jednoty bratrské. Praha 1935.
- HUSA 1957 — Václav HUSA: Tomáš Müntzer a Čechy. Rozpravy ČSAV 67, 1957/11. Praha 1957.
- JENÍK z BRATŘIC 1818 — Jan JENÍK z BRATŘIC: Hrobovní kamenové s nápisy, které se v těch dvou nejpanněnějších kostelův Božího Těla a v Betlémě vynacházely. In: Paměti hodno všelijakých bývalého slavného, za našich časův ale zcela opovrženého, ano již pomínulého národu českého se dotýkajících věcí. Ze starých kněh a ze starých rukopisův, která se ještě od bezbožných kněhpalíčův jezůvčických skryté až na tyto časy zachovaly, pilně sebráno. Těch zbírek díl pátý. Místo 1818+ vložen tištěný dvojlíst z roku 1823, 692–697 + 2 ff. Uloženo: KNM Praha sign. V D 6/5; In: <http://www.dbase.cz/manuscriptorium/apps/main/index.php?request=show_record_num¶m=6&client=&ats=1387033976&mode=&testMode=&sf_queryLine=z+Brat%C5%99ic> (22. 8. 2013).
- JIREČEK 1866 — Josef JIREČEK (ed.): Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a z Košumberka I. (1608–1609, 1618–1619). Praha 1866.
- JIŠOVÁ 2003 — Kateřina JIŠOVÁ: Religiozita novoměstského měšťanstva ve druhé polovině 15. století. Rukopis rigorózní práce, Praha 2003. Uloženo: Centrum mediévistických studií, knihovna.
- MAUR 1993 — Eduard MAUR: Tomáš Müntzer. Praha 1993.
- MONASTERIUM (online) — <<http://www.monasterium.net>> (cit dne 28. 8. 2013)
- NOVÁČEK 1895 — Vojtěch Jaromír NOVÁČEK (ed.): Několik listin týkajících se kolleje Karlovy z let 1367–1424. Zvláštní otisk z Věstníku Královské české společnosti nauk 1895, Praha 1895.
- PALACKÝ 1941 — František PALACKÝ (ed.): Staří letopisové čeští od roku 1378 do 1527. (= Dílo Františka Palackého – 2), red. Jaroslav Charvát, Praha 1941.
- PAŽOUT 1906 — Julius PAŽOUT (ed.): Jednání a dopisy konsistoře pod obojí způsobou přijímajících a jiné listiny téže strany se týkající z let 1562–1570. Praha 1906.
- PODLISKA 2013 — Jaroslav PODLIŠKA: Příspěvek archeologie k poznání podoby kaple Božího Těla na Karlově náměstí v Praze. Staletá Praha (toto číslo) 29, 2013/2, 1–30.
- SVĚTLÁ 1899 — Karolína SVĚTLÁ: Zvonečková královna. Praha 1899.
- ŠMAHEL 2011 — František ŠMAHEL: Basilejská kompakтата. Příběh deseti listin. Praha 2011.
- TOMEK 1893 — Václav Vladivoj TOMĚK: Dějepis města Prahy – 9. Praha 1893.
- VÁCHA 2013 — Štěpán VÁCHA: Sub utraque, sub una. Eine Quelle zur sakralen Topographie des rudolfinschen Prag (zum Jahr 1618). Studia Rudolphina 12–13, Praha 2013, 116–133.
- WINTER 1897 — Zikmund WINTER: Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409–1622). Praha 1897.

ZUSAMMENFASSUNG

DAS SCHICKSAL DER FRONLEICHNAMSKAPELLE NACH 1437

Nach 1437 war die Fronleichnamskapelle nur das bedeutungslose Universitätsheiligtum. Ihre Stellung wurde praktisch nur dadurch unterstützt, dass sie ein Gedächtnisort und Erinnerung des utraquistischen Glaubens darstellte, die die hier eigebauten lateinisch-böhmischen Kompaktaten-Platten symbolisierten. An der anderen Seite es trug zu ihrer Bedeutung bei, dass sie auch die Universitätsbegräbnisstätte war. Sonst teilte sie das Schicksal mit der armen Prager Universität, und daher sie geriet im Laufe von zwei Jahrhunderten in Verfall und eine bedeutende Renovierung erfolgte erst am Anfang des 17. Jahrhunderts. Sie blieb in der Universitätsverwaltung offiziell bis 1628, aber sie wurde schon 1610 der deutschen Bevölkerung Prags reformierter Konfession zur Verfügung überlassen und ab 1612 befand sie sich in der Seelsorge der deutschsprachigen Brüdergemeinde. Nach der Schlacht am Weißen Berg (1620) war sie wieder kurz die Universitätskapelle gewesen, bis sie 1628 dem Jesuitenorden geschenkt wurde. Dem Orden gehörte sie bis zu seiner Aufhebung. Die Kapelle wurde unlängst danach im Rahmen der josephinischen Reformen aufgehoben, als Baumaterial

verkauft und niedergerissen. Das Schicksal der Fronleichnamskapelle widerspiegelt somit die schwierige Stelle der wirtschaftlich schwachen Prager Universität in den Jahrhunderten nach den Hussitenkriegen, des allmählichen Durchdringens der Reformationsgedanken auf den Universitätsboden, es stellt einen Beleg der Interessenlosigkeit der Bürger der Neustadt im Verhältnis zur Kapelle in dem Milieu, wo die Seelsorge in den Pfarrkirchen reichlich geboten war, sowie ein Beispiel des Niedergangs vom Fronleichnamskult im 16. Jahrhundert und freilich nicht in der letzten Reihe einen unübersehbaren Spiegel der Kulturbarbarei der Wende des 18. und 19. Jahrhunderts dar.

Das Schicksal der Fronleichnamskapelle kopiert im gewissen Maß das der Bethlehemskapelle – sie hatten beide ihre Blütezeit am Anfang des 15. Jahrhunderts erlebt, nach der Hussitenrevolution verloren sie an Bedeutung trotzdem, dass sie beide eine wichtige Rolle in den Kontakten der böhmischen und europäischen Reformation spielten, die personifiziert in hiesigen Predigten Thomas Müntzers waren. Beide Kapellen teilten ähnliche Entwicklung nach dem Maiestas Rudolfs II. (1609), sowie in den Zeiten nach dem Weißen Berg, sie wurden mit gleichem Ende am Ausgang des 18. Jahrhunderts betroffen. Erhielten sich aber aus der Bethlehemskapelle wenigstens Umfassungsmauerwerksteile, eine Menge Grabmale, ein Teil vom Altar oder liturgische Bücher, die Fronleichnamskapelle hatte nicht solches Glück. Außer ihren Urkunden, Kompaktaten-Platten und dem Teil von einem Grabstein erhielt sich nach ihr kaum was mehr.

Abb. 1. Philipp van den Bossche / Johannes Wechter 1606: PRAGA. Großes Prospekt von Prag, nach Ägidius Sadeler genannt – Ausschnitt vom Viehmarkt (Karlsplatz).

Abb. 2. Kašpar Bechteler 1623: Des Winterkönigs Flucht – Detail: Ansicht von Karlovo náměstí (Karlsplatz, urspr. Viehmarkt) mit der Fronleichnamskapelle. Holzschnitt (Prag, St. Veitsdom).

Abb. 3. Folpertus van Ouden Allen / Conrad Decker 1685: PRAGA CAPVT REGNI BOHEMIAE – Ausschnitt aus dem Panorama-Prospekt von Prag und Umgebung aus der Vogelperspektive vom Hügel über Smíchov. Kupferstich, Radierung. Vorlage und Hrsg.: Folpertus van Ouden Allen, Druck: Johann von Ghelen.

Abb. 4. Lateinische Platte der Kompaktaten, Anfang des 17. Jahrhunderts. Sandstein.

Abb. 5. Tschechische (böhmische) Platte der Kompaktaten, Anfang des 17. Jahrhunderts. Sandstein.

Abb. 6. Jan Jeník v. Bratřic 1818: Zeichnung der Kapelle (im Werk Pamětihodno...).

Abb. 7. Philipp van den Bossche / Johannes Wechter 1606: PRAGA. Großes Prospekt von Prag, nach Ägidius Sadeler genannt – Detail: Fronleichnamskapellenturm – im J. 1606 ohne Kelch.

Abb. 8. Jan Jeník v. Bratřic: (* 1756–† 1845): Zeichnung der Fronleichnamskapelle im Werk Pamětihodno..., 1818. Unterlagen für die Zeichnungen von Jeník sind unbekannt.

Abb. 9. Jan Jeník v. Bratřic 1818: Zeichnung der Fronleichnamskapelle (im Werk Pamětihodno...).

Abb. 10. Jan Jeník v. Bratřic 1818: Zeichnung des Grabmals vom Rektor Martin Bracháček v. Nauměřic (im Werk Pamětihodno...).

Abb. 11. Jan Jeník v. Bratřic 1818: Zeichnung des Grabmals vom Professor Marek Bydžovský v. Florentin (im Werk Pamětihodno...).

Abb. 12. Josef Anton Scotti de Cassano cca 1781: Ansicht eines theils des grossen Platzes des Viehmarktes bis zum Neustädter Rathaus – Ausschnitt. Links ein Strebepfeiler der Fronleichnamskapelle. Kolorierter Kupferstich; Hrsg. Johann Georg Balzer, Prag ca. 1781–1783.

Abb. 13. (?) Wach / Josef Vettters 1843: DIE FRONLEICHNAMSKAPELLE ZU PRAG welche bis zum Jahre 1789 auf dem Viehmarke bestand. Lithographie. Vorlage: (?) Wach, Bearbeitung: Josef Vettters, Druck: Emanuel Kučera.

Übersetzung Jindřich Noll

Studie vznikla za podpory grantu GAČR č. 13-32696S „Vizuální kultura v kontextu eucharistické devoce v Českých zemích pozdního středověku“.

Ota HALAMA, Th. D.
Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy
Černá 9, 115 55 Praha 1
ohalama@etf.cuni.cz

Souhrn ikonografie ke kapli Božího Těla

Jan Kozel / Michael Peterle 1562, tzv. Vratislavský prospekt – HRDINA 2013, 22, obr. 1

Philipp van den Bossche 1606, tzv. Sadelerův prospekt – HALAMA 2013, 39, obr. 1

Kašpar Bechteler 1623: dřevoryt Útěk zimního krále – HALAMA 2013, 40, obr. 2

Folpertus van Ouden Allen 1685 – HALAMA 2013, 41, obr. 3

Josef Daniel Huber 1769 – HRDINA 2013, 27, obr. 3

Josef Antonín Scotti de Cassano 1781–83 – HALAMA 2013, 46, obr. 12

Wach / J. Vettters 1789 – HALAMA 2013, 47, obr. 13

Franz Leonard Herget ante 1791 – HRDINA 2013, 24, obr. 2

Jan Jeník z Bratřic 1818 – HALAMA 2013, 43, obr. 6; 44, obr. 8, 9